

verder terug liggende tijden; daarom lijkt de zekerheid, die de schrijver pretendeert me principiëel onjuist, temeer daar het hier algemeen gebruikte namen als Coenraad en Roelof zijn, die als *Leitnamen* moeten dienen. Dit kan men eventueel nog vergelijken. De schrijver heeft echter ook een visie ontwikkeld op de oude Drentse adel. Onze vroegste gegevens stammen uit het archief van de Utrechtse bisschoppen en daarin komt inderdaad een aantal mensen voor, dat kennelijk wat meer macht had dan eenvoudige boeren. Meer dan eens worden ze ook ministerialen genoemd en dat levert een aanvaardbaar beeld op. De bisschop heeft van onvrije vertrouwde personen gebruik gemaakt om de grote rechten, die hem in Drenthe waren geschonken, te effectueren. Niets dwingt ons ertoe in de genoemde aanzienlijken meer te zien dan bisschoppelijke ministerialen. Deze oorsprong is de schrijver voor zijn geslacht kennelijk te min. Vandaar dat hij probeert aan te tonen dat deze ministerialen gerecruteerd zijn uit de oorspronkelijke Drentse edelen, die op een heel vroeg tijdstip in bisschoppelijke dienst zouden zijn getreden. Maar dit is een ongefundeerde hypothese, die na het grote boek van mej. Van Winter over de Gelderse ministerialen toch wel onwaarschijnlijk genoemd mag worden. Ik heb niets tegen gewaagde constructies, maar dan moet het hypothetische goed voor ogen worden gesteld en de lezer moet niet het idee hebben, dat het een en ander voornamelijk dient om de eer en de hoogheid van een bepaald geslacht te doen uitkomen. Op dit punt schiet het boek mijns inziens te kort, waarmee niets afgedaan wil zijn van de grote waarde, die het in andere opzichten ongetwijfeld heeft.

H. P. H. Jansen

H. van Werveke, *Een Vlaamse graaf van Europees formaat. Filips van de Elzas* (Haarlem: Fibula-van Dishoeck, 1976, 94 blz., f 17,90).

Met grote verwachtingen ben ik de lectuur begonnen van dit posthuum verschenen boek van de in 1974 overleden eminente Gentse hoogleraar. Sinds 1952 had Van Werveke immers verschillende korte artikelen gewijd aan diverse aspecten van Filips' regering; in zijn laatste levensjaren had zich bovendien zijn kijk op de taak van de historicus gewijzigd; vroeger had hij vooral aan economische vraagstukken zijn aandacht gegeven en was daardoor de mening toegedaan dat er een zeker determinisme in de loop der gebeurtenissen kan worden ontdekt, later had hij er toch meer oog voor gekregen, dat 'de geldigheid van het economisch determinisme beperkt blijft. Het vermag alleen een kader te bepalen waarin de feiten zich konden, maar waarin zij zich niet noodzakelijk moesten voordoen'. Individuen konden de loop der gebeurtenissen veranderen. Daarbij beschouwde hij Filips van de Elzas niet als een van die machtige persoonlijkheden als Alexander de Grote of Mohammed, die een beslissende wending aan de wereldgeschiedenis konden geven, maar wel als een der 'figuren van geringer formaat, die de gang der historie helpen bepalen'. En daarin heeft hij ongetwijfeld gelijk. Tijdens Filips' grafelijke regering van 1168-1191 stond Vlaanderen als het ware op de tweesprong; evenals zoveel andere lenen van de Franse kroon zou het de weg kunnen inslaan die op den duur tot directe ondergeschiktheid aan de Franse koning zou leiden of het zou een eigen individualiteit kunnen gaan nastreven waardoor het in de toekomst bestand zou blijken tegen Franse annexatiepogingen. Door hervormingen in het bestuur en de rechtspraak, met name door de invoering van baljuwen en door zijn streven naar samenwerking met de steden heeft Filips van de Elzas Vlaanderen waarschijnlijk de weg naar blijvende zelfstandigheid opgestuurd en daardoor inderdaad geholpen de gang der historie te bepalen. Een fascinerend onder-

werp en een begenadigd historicus; we hadden een waarlijk groots boek mogen verwachten.

Dat is het helaas niet geworden en ik vermoed dat Van Werveke, was hem tijd van leven gegund, ons nog wel een ander, definitiever werk over zijn held zou hebben geschonken. Het onderhavige boekje is immers een vulgariserend werk, zonder voetnoten, wel fraai geïllustreerd, maar veel te kort om recht te doen aan het onderwerp. In andere bijdragen heeft Van Werveke getoond dat hij ook moeilijke zaken glashelder voor een groter publiek uiteen kon zetten, hier heeft hij te zeer moeten versimpelen en bekorten. Alle aspecten van Filips' regering komen wel ter sprake: de bouw van het Gravensteen te Gent, zijn aanstelling tot graaf naast zijn vader al in 1157 op vijftien-jarige leeftijd (bij die gelegenheid zou hij voor het eerst de 'leeuw van Vlaanderen' als wapenschild hebben geïntroduceerd), zijn bemoeiingen met de steden en de rationalisatie van het bewijsrecht in het strafproces (de schepenwaarheid), zijn activiteiten als kruisvaarder, zijn bewondering voor Thomas Becket en zijn belangstelling voor de literatuur in de volkstaal, maar steeds wordt het betoog afgebroken als het net interessant begint te worden omdat er niet voldoende plaatsruimte is. Het Europese formaat van Filips van de Elzas moet blijken uit zijn aanwezigheid bij vele belangrijke gebeurtenissen in het politieke en kerkelijke leven van zijn tijd, waarbij de schrijver zich vaak vergenoegt met de niet altijd overtuigende veronderstelling dat hij daarop ook wel invloed zal hebben gehad.

Alles wat Van Werveke heeft geschreven blijft natuurlijk de moeite waard; helaas moet ik constateren dat hij met dit vulgariserende werkje onder het hoge peil van zijn andere bijdragen is gebleven.

H. P. H. Jansen

R. Wartena, ed., *De stadsrekeningen van Zutphen 1364-1445/6* (3 dln.; Zutphen: Gemeentearchief, 1977, 720 blz. Geen ISBN-nummer).

Zutphen beschikt over een goede collectie stedelijke rekeningen. Van 1445 af is een vrijwel complete reeks bewaard gebleven. Drie van deze zogenaamde rentmeestersrekeningen zijn in de jaren 1957-1964 door W. J. Alberts uitgegeven. Uit de voorafgaande periode zijn enkele fragmenten van rekeningen en andere optekeningen over de financiële administratie van ca. 1364 af voorhanden. Daarnaast is er een merkwaardige verzameling, in de zeventiende eeuw vervaardigd door een Zutphense burgemeester, van extracten uit de rekeningen van 1371 en volgende jaren. Wartena's editie bevat voornamelijk deze extracten van Gerard Kreyneck. Als historische bron zijn deze stukken van beperkt nut. De gegevens die Kreyneck aan de originele rekeningen ontleende, zijn maar op enkele punten compleet – de burgemeester selecteerde wat hem persoonlijk interesseerde. Vergelijking van de verschillende uittreksels onderling leert hoe willekeurig de meeste rubrieken zijn ingekort. De lijsten van verschuldigde renten, die de hoofdmoot vormen van de zogenaamde onderrentmeestersrekeningen, kunnen we bovendien vergelijken met enkele originelen. We zien dan, bijvoorbeeld, dat de lijst uit het extract van 1443/4 in de editie twee pagina's vult, de lijst uit de originele rekening van 1445/6 daarentegen tien! Voor een inzicht in de financiën van de stad was het dan ook misschien nuttiger geweest om een reeks compleet aanwezige rekeningen van 1445/6 af, eventueel aangevuld met de oudere originele brokstukken uit te geven. Wel bevatten de documenten een rijkdom aan gegevens voor de waardebeoordeling van de valuta die in de periode van de rekeningen genge en gave waren en deze zijn door de uitgever zorgvuldig bewerkt tot een handig lijstje van